

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У роботі досліджується стан інноваційного розвитку в Україні. Розглянуті недоліки та шляхи покращання стану інноваційного розвитку в Україні за допомогою міжнародного досвіду.

The paper analyzes the current situation of innovation development in Ukraine. The authors underline the drawbacks of innovation development and propose the ways for its improving using international experience

Ключові слова: інновація, розвиток, стан інноваційного розвитку

Keywords: innovation, development, state innovation development

Процеси інтеграції України у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їхнє технологічне застосування. Наука й інновації розглядаються не тільки як фундамент і інструмент підвищення конкурентоспроможності й безпеки, але і як базовий елемент суспільства нового типу, заснованого на знаннях [1, с. 37].

Проблемам податково-бюджетного регулювання інноваційного розвитку економіки присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як О.Білорус, В. Вергун, Б. Губський, Д. Лук'яненко, І. Лютий, В.Новицький, М. Портер, Дж. Сакс, Й. Шумпетер та інші. В цілому проблеми інноваційного розвитку національної економіки вже тривалий час досліджуються вітчизняними вченими, зокрема В. Базилевичем, В.Гейцем, Я.Жалілом, Б.Кваснюком, А.Мокієм, В.Семиноженком, А.Чухном та багатьма іншими.

Одним з визначних кроків у напрямку побудови економіки знань у ЄС є ухвалення «Лісабонської Стратегії» [2] у березні 2000 року. «Лісабонська Стратегія» спрямована на розвиток «економіки знань» в Європі за допомогою сприяння дослідженням, вдосконалення політики в галузі освіти, розвитку інформаційних технологій та створення сприятливого «інноваційного середовища». Метою стратегії є лібералізація європейської системи послуг, ринку транспорту та енергетики, модернізація європейської моделі соціального забезпечення, збільшення зайнятості, реформа системи соціального забезпечення

Створення нової моделі економіки у Європі значною мірою залежить від успіхів у цій сфері на рівні кожної країни. Беручи до уваги базовий напрямок економічних реформ в Україні щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки, актуальним є стимулювання інноваційного розвитку. Одним з найбільш істотних факторів, які визначають перспективи інноваційного розвитку країни є рівень підготовки кадрів вищими навчальними закладами, а також наявність науково-дослідних центрів, технопарків, лабораторій при ВУЗах. Як відомо, на даний момент у

найбільших ВНЗ України, таких, як Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Тернопільський державний технічний університет імені Івана Пулюя тощо, існують науково-дослідні центри, де студенти мають можливість здійснювати наукову діяльність та працювати над створенням інноваційного продукту.

Розглянемо іноземний досвід фінансування вищих навчальних закладів. У доповіді Національного бюро економічних досліджень США відзначається той факт, що із зростанням автономії університетів збільшується їх результативність, що зумовлено підвищеною конкуренцією за ресурси.

Автономія освітньої системи в англосаксонських країнах значно вища, ніж в інших (табл. 1). Так, якщо у Великобританії лише 13% вузів повинні затверджувати в уряді свої бюджети, то у Франції та Німеччині це роблять всі вузи без винятку. Британські університети мають право платити різні за обсягом заробітні плати співробітникам одного рангу, у Франції, Італії та Іспанії це неможливо. Університети Франції та Іспанії характеризуються деякою «замкнутістю»: ендогамія (частка професорів і викладачів, які мають диплом того вузу, в якому працюють) перевищує 50%.

Таблиця 1. Фінансування вищої освіти у США, Великобританії, Франції, Німеччині, Росії та Україні.

	США	Великобританія	Франція	Німеччина	Росія	Україна
Форма власності вуза	приватна (100%)	Державна (97%) приватна (3%)	державна (96%) приватна (4%)	державна (98%) приватна (2%)	державна (98%) приватна (2%)	державна (51%) приватна (49%)
Централізація фінансування вищої освіти	-	Державний бюджет	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Державний бюджет	Державний бюджет
Основні джерела фінансування освіти	Плата за навчання студентами	Плата за навчання студентами	Бюджетне фінансування	Бюджетне фінансування	Бюджетне фінансування / Плата за навчання студентами	Бюджетне фінансування / Плата за навчання студентами
Додаткові джерела фінансування освіти	Гранти, стипендії, працевлаштування на неповний робочий день	Гранти, стипендії, працевлаштування на неповний робочий день	Гранти, стипендії	Гранти, стипендії	-	-
Тенденції зміни обсягу бюджетних видатків на вищу освіту	-	скорочення	скорочення	скорочення	-	скорочення

Джерело: [3].

Вища освіта в США характеризується наявністю широкого сектора приватних вузів, які мають автономну систему фінансування. За навчання встановлюється певна оплата, яка може варіювати в залежності від спеціальності, рівня кваліфікації, яку планує отримати студент.

Важливою темою в питанні фінансування вищої освіти є надання кредитів на навчання. За оцінками експертів, у світі існує близько 100 схем кредитування вищої освіти. Надання студентам позик на оплату навчання стимулює відповідальність абітурієнтів та надає їм можливість інвестувати в свою освіту. Великим попитом користується схема погашення такої позики на основі рівня поточного заробітку студента.

У Франції установи вищої освіти фінансуються переважно з державного бюджету, однак це стосується лише навчання в університеті. Все, що супроводжує навчальний процес (проживання в гуртожитку, харчування, користування інфраструктурою студмістечка), студенти повинні сплатити самостійно. Заслуговує на увагу той факт, що у Франції для студентів існує система грантів на навчання та проживання за рейтинговою системою, і пільги (в тому числі на проїзд у міському транспорті).

Система вищої освіти Німеччини об'єднує 345 навчальних закладів, більшість з яких державні (98%). Приватні вузи повинні мати державну ліцензію. Вища освіта в Німеччині, в тому числі і для іноземних студентів, є безкоштовною, лише невелика кількість приватних університетів стягує плату за навчання. З 2006 року була введена плата за навчання у вузах в ряді федеральних земель - Баден-Вюртемберзі, Баварії, Гамбурзі, Нижній Саксонії, Північному Рейні-Вестфалії, Саарі. Вартість навчання складає від 500 євро за семестр. Остаточну суму студентського внеску кожний вуз визначає самостійно.

Майже всі університети Великобританії, включаючи Оксфорд, є державними, однак навчання в них традиційно здійснюється на платній основі. Найбільш здібним студентам надаються стипендії та гранти, які повністю або частково покривають витрати на навчання.

Гранти надаються безпосередньо університетами або благодійними організаціями і існують на рівні коледжів, факультетів, або зовнішніх джерел фінансування - організацій, фондів, компаній.

Альтернативним джерелом фінансування вищої освіти у Великобританії є банківські кредити, а також робота протягом неповного робочого дня, за погодженням з науковим керівником (наприклад, навчальна, дослідницька або адміністративна діяльність в університеті або інших організаціях).

Зараз Україна перебуває в процесі активної інтеграції в європейське співтовариство, що вимагає певних кроків в напрямку узгодження стандартів якості надання послуг, зокрема, і в галузі освіти. У зв'язку з цим Україні здійснює переосмислення системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів, зберігаючи при цьому досягнення та традиції української вищої школи, а також

державну підтримку підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень.

На сьогодні, регулювання діяльності вищих навчальних закладів здійснюється на основі Закону України «Про вищу освіту» [4], який гарантує право кожному громадянину України безкоштовно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі. Серед позитивних рис цього нормативного акта слід зазначити гарантії створення рівних умов для навчання у вузах абітурієнтів, які представляють різні верстви населення. Це, безумовно, відіграє значну роль у зменшенні розшарування суспільства і створює можливості професійного і кар'єрного розвитку дітей з малозабезпечених сімей.

18 липня 2007 року постановою Кабінету міністрів України була прийнята концепція державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008-2012 рр. Метою Програми є забезпечення створення правових, економічних та організаційних умов для активізації наукової діяльності та поглиблення її взаємодії з навчальним процесом в університетах, підготовки висококваліфікованих фахівців для виконання конкурентоспроможних наукових розробок.

За час незалежності в Україні запатентовано понад 160 тис. технічних рішень, серед яких винаходів - 93 тис., корисних моделей - 44 тис., промислових зразків - 20 тис. Занепокоєння викликає те, що до практичного застосування потрапляє лише невелика частина таких розробок. Отже, отримуючи патент, продукт фактично потрапляє на полицю. Завданням держави у цьому контексті є не лише створити умови для винахідництва, а і сприяти впровадженню інноваційних розробок студентів у виробництво або надання послуг. Таким чином студенти матимуть можливість отримувати прибуток за рахунок використання винаходу комерційними установами або державою. Очевидно, що таке стимулювання матиме успіх та сприятиме зацікавленості студентства у науковій роботі.

Існує два основні шляхи державного втручання у проблему заохочення студентів до інноваційного винахідництва. Перший стосується навчального процесу та розширення доступу до матеріально-технічної бази. Другий – безпосередньо практичного застосування винаходу.

Згідно проекту Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [5], існує ряд заходів стимулювання інноваційного розвитку України, що можуть стосуватися ВНЗ:

- надання ґрантів;
- пряме інвестування;
- надання фінансових гарантій;
- стимулювання участі комерційних банків в інвестуванні інноваційної діяльності;
- державне замовлення на розроблення найважливіших новітніх технологій за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки;
- розвиток матеріально-технічної бази наукової та науково-технічної діяльності.

В умовах економії бюджетних коштів реалізація зазначених Стратегією заходів може бути ускладненою. З метою вирішення такої проблеми варто виділити ті сфери інноваційних розробок, що стосуються пріоритетних галузей науки та техніки на сьогодні. Враховуючи особливості інфраструктурного розвитку та вимог сучасного соціально-економічного життя країни, можна виділити ряд пріоритетів, до яких необхідно залучати інновації (табл. 2).

Таблиця 2. Сфери, що першочергово потребують застосування інноваційних технологій

Сфера	Напрямок застосування інноваційних технологій
Транспорт	розвиток транспортного сполучення на основі принципу економії енергії та зменшення шкідливого впливу на довкілля; транспортні засоби з гібридними двигунами;
Енергетика	розробка енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії
Фармацевтика	розробка вітчизняних лікарських засобів, що відповідають світовим стандартам та є фінансово доступними для усіх верств населення

Отже, грантові кошти та інші фінансові стимули до інноваційної діяльності мають відбуватися першочергово за зазначеними напрямами. Іншим критерієм відбору може виступати розробка запитів від представників зазначених секторів із ранжуванням їх пріоритетності згідно обґрунтуванню технічної потреби у застосуванні інновацій. Заходами, що заохочують студентів до наукової роботи у навчальному процесі, можуть бути такі:

- організація малих підприємств при ВНЗ з метою створення наукових розробок;
- зарахування участі у малому підприємстві при ВНЗ в якості самостійної роботи з профільного предмету;
- врахування роботи у малому підприємстві при ВНЗ при комплексному контрольному оцінюванні знань з профільних предметів;
- залучення студентів до участі в оплачуваних НДР;
- сертифікація студентів, залучених до роботи на малих підприємствах;
- першочергове надання інформації учасникам малих підприємств про наявні вакансії ринку праці, забезпечення їх рекомендаційними листами [6].

Зазначимо, що у сучасних умовах обмеженості можливостей бюджету фінансувати інноваційну діяльність, державне втручання має зосередитись на стимулюванні співпраці науки та бізнесу. Тобто, держава має заохочувати приватний сектор фінансувати інноваційні розробки та впроваджувати їх у виробництво. В Україні слід зміцнювати і розширювати рамки співпраці науки та бізнесу, створювати сприятливі умови для укладання взаємовигідних контрактів між вузами і компаніями-виробниками товарів і послуг.

Згадана вище Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів передбачає фінансування стимулювання суб'єктів господарювання, які:

- використовують частину свого прибутку на фінансування витрат, пов'язаних з науковими дослідженнями і науково-технічними розробками;
- спрямовують власні кошти на підвищення кваліфікації і перепідготовку наукових кадрів;
- надають спонсорську допомогу науковим установам та вищим навчальним закладам для здійснення наукової і науково-технічної діяльності.

У табл. 3 подано огляд зарубіжного досвіду діяльності держави у напрямі фінансового стимулювання співпраці науки та бізнесу.

Як видно з табл. 3, механізм фінансового стимулювання активно використовується у країнах світу з метою реалізації інноваційного потенціалу. Для України можна рекомендувати наступні важелі фінансового впливу на заохочення приватного сектору до співпраці із студентами-винахідниками:

- зменшити податок на прибуток для малих підприємств, зареєстрованих на території зон технопарків на базі державних науково-дослідних інститутів;
- зменшити базу оподаткування на прибуток у розмірі витрат на фінансування фундаментальних досліджень в університетах, а також вартість наукової апаратури, переданої університетам;
- встановити норму прискореної амортизації щодо обладнання та автомобілів, які використовуються для досліджень і розробок.

Таблиця 3. Зарубіжний досвід державного стимулювання співпраці науки та бізнесу

Країна	Заходи фінансового стимулювання інноваційної діяльності
Російська Федерація	<ul style="list-style-type: none"> – з оподаткування виключається прибуток, спрямований на освоєння нової техніки і технологій; – для малих підприємств, зареєстрованих на території зон технопарків на базі державних науково-дослідних інститутів, встановлено податок на прибуток за ставкою, що становить $\frac{1}{4}$ від повної ставки податку.
США	– фірми мають можливість віднімати з бази податку на прибуток 20% витрат на фінансування фундаментальних досліджень в університетах, а також вартість наукової апаратури, переданої університетам.
Німеччина	– податкові пільги для ініціаторів створення фондів ризикового капіталу, наприклад звільнення від податків на 50%.
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> – право на податкові пільги щодо податку на прибуток отримують всі компанії, які щорічно вкладають понад 10 тисяч фунтів стерлінгів на наукову діяльність; – для малих компаній, які не мають прибутку, використовується пряме відшкодування витрат на інноваційні розробки, а також податкові знижки для компаній, що розробляють вакцини проти інфекційних хвороб [7]. – прискорена амортизація щодо обладнання та автомобілів, які використовуються для досліджень і розробок.

Податкові кредити один з найбільш поширених стимулів, які країни використовують для стимулювання інновацій. Існує позитивний зв'язок між системою оподаткування, зростанням ВВП та інноваційним індексом. Дев'ятнадцять з двадцяти найбільш інноваційних країн застосовували податковий кредит на наукові дослідження та розробки.

За даними Організації міжнародного співробітництва та розвитку податкові кредити є найбільш ефективним інструментом стимулювання інновацій.

Сполучені Штати Америки активно застосовують податкові кредити з метою стимулювання інновацій. Ці кредити доступні для усіх компаній, які зареєстровані в США.

Деякі країни, такі як Німеччина, використовують такий інструмент сприяння інноваціям, як державні закупівлі, при цьому перевага надається новим продуктам, які тільки виходять на ринок. Німеччина використовує державні закупівлі також для ресурсозберігаючих продуктів.

Для Німеччини використання міжнародних стандартів є особливо важливим аспектом інноваційної політики. Це забезпечує комерціалізацію та конкурентоспроможність нових, інноваційних продуктів. Як результат Німеччина має 14 відсотків світового ринку наукових досліджень та розробок товарів і займає перше місце по продажу дорогих технологій. Якщо Україна прагне бути конкурентоспроможною та інноваційною країною на міжнародному рівні, їй слід уникати використання унікальних стандартів, які не приведені у відповідність з міжнародними стандартами.

Бостонська консалтингова група виявила, що захист інтелектуальної власності, пов'язаної з інноваційними товарами та послугами є головною турботою для керівників підприємств, які скоротили інноваційну діяльність в країнах, де захист інтелектуальної власності є недостатнім. Постійне посилення захисту прав інтелектуальної власності сприятиме місцевому розвитку та переходу до міжнародних стандартів.

Розробка національної інноваційної політики наразі встановлено найвищим національним пріоритетом України, що є запорукою економічного зростання та підвищення інноваційності всіх програм економічної, промислової, наукової та регіональної політики.

Виходячи із сказаного вище, інноваційний розвиток в Україні має серйозні перспективи, однак потребує державного втручання на початковому етапі. Одним з основних інструментів заохочення студентства до наукової роботи є система фінансових стимулів – стипендій і грантів, та створення умов для отримання досвіду роботи на малих підприємствах при ВНЗ.

Сприяння розвитку малого підприємництва при ВНЗ, виходячи із зарубіжного досвіду, дозволяє не лише створити робочі місця для молоді та надати їм поштовх для подальшої кар'єри, а і замотивувати молодих вчених до винахідництва після закінчення вищого навчального закладу. Малі підприємства при ВНЗ у подальшій

перспективі можуть перейти до системи самоокупності та створити джерело доходу для університету. Важливу роль у цьому процесі відіграє система державної підтримки винахідництва шляхом визначення національних пріоритетів технічного та технологічного розвитку країни та фіскальних стимулів.

Література

1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.
2. Commission staff working document. Lisbon Strategy evaluation document/ European Commission, Brussels, 2.2.2010.- 21 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf
3. Дані Європейської комісії з статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
4. Про вищу освіту : закон України від 17.01.2002 № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=48718>
6. Сорокина Г.П. Разработка механизма стимулирования и поддержки студенческого предпринимательства М.: Вестник МГТУ «МАМИ». - 2010 г.
7. Налоговое стимулирование инновационных процессов / под ред. Н.И.Ивановой.- М.: ИМЭМО РАН. – 2009.- 160 с.